

Л. У. Кулік

**БЕЛАРУСКІЯ І АНГЛІЙСКІЯ ФРАЗЕАЛАГІЗМЫ
З КАМПАНЕНТАМІ КРОЎ / BLOOD, СЛЯЗА / TEAR, ПОТ / SWEAT
(ЛІНГВАКУЛЬТУРАЛАГІЧНЫ АСПЕКТ)**

У артыкуле праводзіцца лінгвакультуралагічны аналіз саматычных фразеалагічных адзінак беларускай і англійскай моў, устанавліваецца закадзіраваная ў іх унутранай форме культурна-нацыянальная інфармацыя. Вызначаюцца лінгвакультуралагічныя асаблівасці беларускіх і англійскіх фразеалагічных адзінак.

Асаблівая роля ў працэсе спасціжэння быцця належыць фразеалагізму “як знаку другаснай семіятызацыі” [3]. Кампаненты-рэаліі фразеалагічных адзінак (далей – ФА) могуць надзяляцца культурным сэнсам, становячыся такім чынам іх вобразным цэнтрам. Кампаненты, якія валодаюць культурным сэнсам, надзяляюць ім семантыку фазеалагічных адзінак, што абумоўлівае сімвалічную, стэрэатыпную альбо эталонную ролю ФА ўвогуле.

Мэта нашага артыкула – інтэрпрэтаваць беларускія і англійскія фразеалагізмы з кампанентамі кроў / blood, сляза (слёзы) / tear (tears), пот / sweat з улікам закадзіраванай у іх унутранай форме культурна-нацыянальнай інфармацыі.

Сімваліка *крыві* абумоўлена разнастайнымі рытуальна-магічнымі функцыямі гэтай вадкасці [4, с. 258–260]. Кроў – асноўная вадкасць у целе чалавека, наяўнасць якой з’яўляецца адным з неабходных складнікаў жыцця асобы. Адсюль і тоесныя ўяўленні носьбітаў беларускай і англійскай моў пра кроў як пра сімвал жыцця, параўн.: бел. *да апошняй кроплі / каплі крыві* (біцца, змагацца, абараняцца) і англ. *to the last drop of one’s blood* (дасл. – да апошняй кроплі крыві) ‘ахвяруючы ўсім, не шкадуючы свайго жыцця’; бел. *ліць / праліваць кроў* і англ. *shed one’s blood <for>* (дасл. – ліць кроў <за>) ‘гінуць, паміраць ці пакутаваць, абараняючы каго-, што-н.’, ‘забіваць, знішчаць каго-н. (на вайне)’ і інш. Гэтыя і падобныя ФА рэпрэзентуюць апазіцыю “жыццё – смерць” і адлюстроўваюць уяўленні носьбітаў кожнай з моў пра жыццёвыя выпрабаванні.

Яшчэ адно сімвалічнае значэнне *крыві* звязана з разуменнем роднасці і сваяцтва. Такі функцыянальна значны для культуры сэнс *крыві* выяўляецца ў беларускіх ФА *кроў ад крыві*

‘роднае дзіця; пра кроўную роднасць’, (чыя, якая) *кроў цячэ ў жылах / венах* ‘хто-н. паходзіць з якога-н. роду, народу, часу і пад.’, *свая кроў* ‘блізкі сваяк’ і англійскай ФА *be in one’s blood* (дасл. – быць у крыві) ‘быць атрыманым у спадчыну, уваходзіць у плоць і кроў’. Заўважым, што ў адрозненне ад беларускай мовы, у англійскай мове вылучаюцца ФА, у вобразнай аснове якіх блізкасць паміж людзьмі перадаецца праз саматычны кампанент *heart* ‘сэрца’: *close to / near one’s heart* (дасл. – блізка да сэрца) ‘блізкі сэрцу’; *lie near one’s heart* (дасл. – ляжаць / знаходзіцца каля сэрца) ‘быць блізім каму-н.’.

Кроў як сімвал жыцця і роднасці звязаны з ідэяй кроўнай помсты, якая здаўна існуе ў славянскай культуры: душа забітага не атрымае спакою, пакуль ён не будзе адпомшчаны блізімі [1, с. 681]. Гэтыя народныя ўяўленні ўвасоблены ў ФА *кроў за кроў* ‘адплата забойствам за забойства’. Акрамя таго, толькі кроў валодае якасцямі, дзякуючы якім можна пазбавіцца ад ганьбы: *зрываць крывёй / кроўю* ‘пазбаўляцца ад чаго-н. ганебнага цаной жыцця’.

У беларускай фразеалогіі вылучаюцца ФА, праз кампаненты якіх рэпрэзентуюцца вобразы здаровага альбо нездаровага чалавека праз адсутнасць / наяўнасць у яго пэўнай хваробы: *кроў з малаком* ‘здоровы, моцны, у росквіце’, ‘вельмі прыгожы; звычайна пра жанчыну’, ‘свежы, румяны’; *без крывінікі ў / на твары, ні крывінікі / крывіначкі ў твары* – ‘вельмі бледны, пабляднелы’. Такое агульнае значэнне лексемы *кроў*, што ўзнікла ў выніку інтэрпрэтацыі протасітуацыі, пакладзенай у аснову ФА, дазваляе суаднесці названы кампанент з нацыянальна-культурнымі сімваламі жыццёвай сілы чалавека ўвогуле і здароўя, прыгожосці ў прыватнасці.

З ліку ФА з саматычным кампанентам *кроў / blood* у беларускай і англійскай мовах вылучаюцца тыя, што паводле семантыкі звязаны з вызначэннем эмацыянальнага стану асобы. Так, вобразы бел. ФА *кроў кінулася / хлынула / ударыла ў твар* ‘хто-н. пачырванел ад збянтэжанасці, сораму і пад.’; *кроў прылівае / прыліла да твару* ‘хто-н. чырванее ад збянтэжанасці, сораму і пад.’ і англ. ФА *blood rushes to one’s face / cheeks* (дасл. – кроў прылівае да твару / шчок) ‘хто-н. пачырванел ад збянтэжанасці, сораму і пад.’ ілюструюць эмоцыі чалавека і іх знешнія праяўленні. Пералічаныя ФА ўзыходзяць да старажытных архетыпічных формаў разумення свету, а саматычныя кампаненты *твар / face* і *cheeks* ‘шчокі’ выступаюць рэальным увасабленнем сутнасці асобы, і, такім чынам, ФА з’яўляецца не толькі антыэталонам нармальнага знешняга выгляду чалавека, але і стэрэатыпам паводзін чалавека ўвогуле.

Ва ўнутранай форме ФА *кроў з носа* ‘абавязкова, нягледзячы ні на што, пры любых умовах’ закадзіравана стэрэатыпная сітуацыя, калі хто-небудзь цалкам аддаецца пэўнай справе, не шкадуе энергіі і здароўя. Пры гэтым, ФА ў цэлым выступае эталонам, мерай, максімальнай ступені намаганняў, якія задзейнічаны для дасягнення мэты.

Беларуская ФА *да апошняй кроплі крыві* і англійская ФА *the last drop of one’s blood* (дасл. – апошняя кропля крыві), дзякуючы спалучэнню саматызма *кроў / blood* з кампанентам *кропля / drop*, пачынаюць выконваць функцыю эталона мінімальнай колькасці энергіі, неабходнай для жыцця чалавека.

Калі кроў у арганізме чалавека альбо жывёлы з’яўляецца субстанцыяй, якая забяспечвае жыццядзейнасць усіх органаў і сістэм бесперапынна, то пот і слёзы выдзяляюцца рознымі органамі не пастаянна, а ў пэўныя моманты жыцця.

Найбольшай фразеалагічнай актыўнасцю характарызуецца значэнне лексемы *сляза (слёзы) / tear (tears)* – ‘плач’ [5, с. 609; 6, с. 743]. Менавіта такое выражэнне эмоцый – жалю, спачування і раскаяння – выяўляецца ва ўнутранай форме многіх ФА з дадзеным кампанентам: бел. *асушваць слёзы* ‘пераставаць плакаць’; *ліць слёзы* ‘горка плакаць’ і інш. і англ. *burst into tears* (дасл. – залівацца слязамі) ‘заліцца слязамі, расплакацца, разрыдацца’; *mingle tears* (дасл. – змешваць слёзы) ‘плакаць, гараваць разам’ і інш.

Амаль усе ФА з саматычным кампанентам *сляза / tear* выяўляюць стэрэатыпныя сітуацыі, звязаныя са знешнім праяўленнем гора і негатыўных эмоцый: бел. *аблівацца / залівацца слязамі / слязьмі* ‘горка, няўцешна плакаць’; *ліць слёзы* ‘горка плакаць’; *пускаць слязу* ‘плакаць’; *сляза слязу выганяе / гоніць* ‘хто-н. горка і няспынна плача’ і англ. *burst into*

tears (дасл. – залівацца слязамі) ‘заліцца слязамі, расплакацца, разрыдацца’. Адначасова са шчырым праяўленнем жалю і спачування, што матэрыялізуецца слязамі, у беларускай і англійскай мовах фіксуецца ФА, ва ўнутранай форме якіх закадзіраваны стэрэатыпныя сітуацыі, звязаныя з ілжывымі, няшчырымі пачуццямі і праяўленнямі эмоцый: *выціскаць слязу / слёзы* ‘плакаць для паказу, цераз сілу, з намаганнем’; *ліць кракадзілавы слёзы / (shed) crocodile tears* ‘двудушна, прытворна або няшчыра (скардзіцца)’.

Вынікам цяжкай фізічнай працы з’яўляецца *пот*. У сувязі з гэтым бяспрэчным сімвалам цяжкай працы, фізічнага напружання ў ФА выступае кампанент *пот / sweat*. Напрыклад, вобразы бел. ФА *ліць / праліваць пот* ‘працаваць да знясілення’, *у поце твару свайго* ‘вельмі старанна, не перастаючы (працаваць, здабываць, зарабляць і пад.)’ і англ. ФА *by / in the sweat of one’s brow / eyebrow* (дасл. – потам / у поце брыва) ‘у поце твару’ адлюстроўваюць культурныя ўстаноўкі, у адпаведнасці з якімі чалавек павінен працаваць старанна і аддана.

Спалучэнне ў межах адной ФА кампанентаў *пот* і *кроў* (альбо ад’ектыва *крывавы*) гіпербалізуе фізічнае напружанне чалавека і “метафарычна прыпадабняе намаганні, якія патрабуюць страты жыццёвай энергіі, а такім чынам – найвялікшай напругі, высокага кошту выніку якой-небудзь дзейнасці” [2, с. 338]: бел. *крывавы пот* ‘поўная знямога ад цяжкай, непасільнай працы’; *потам і кроўю / крывёй* (здабываць / здабыць / набываць / набыць і пад.) ‘цаной вялікіх намаганняў, з вялікімі цяжкасцямі’ і англ. *blood, sweat and tears* (дасл. – кроў, пот і слёзы) ‘вялікія намаганні і пакуты’; *with blood and sweat* (дасл. – з кроўю і потам) ‘цаной вялікіх намаганняў, з вялікімі цяжкасцямі’.

Гіпербалічная рэпрэзентацыя выніку цяжкага фізічнага напружання выяўляецца ў беларускіх ФА, кампанентамі якіх, акрамя саматызмаў, з’яўляюцца лічэбнікі: *да сёмага / дзясятага поту* ‘да поўнай знямогі, стомы (рабіць, працаваць і пад.; праца, працавік і пад.)’; *сем / сорак патоў выйшла / выцекла / вылілася* ‘хто-н. затраціў шмат намаганняў для выканання чаго-н.’; *сем патоў сагнаць* ‘знясіліцца, стаміцца’.

Такім чынам, нягледзячы на тое, што кампаненты *кроў / blood, сляза (слёзы) / tear (tears), пот / sweat* фармальна суадносяцца з лексемамі актыўнага слоўнікавага запасу носьбітаў беларускай і англійскай моў, унутраная іх форма фіксуе непазбежныя разыходжанні бачання протасітуацыі, якая знаходзіцца ў іх аснове. Гэта дазваляе выразна ўстанавіць нацыянальную непаўторнасць і ўнікальнасць саматычных ФА кожнай мовы. Лінгвакультуралагічны аналіз беларускіх і англійскіх саматычных ФА дазваляе выявіць нацыянальна-культурную моўную адметнасць беларусаў і англічан, устанавіць непадзельнае адзінства ўнутранай формы ФА з сімваламі, эталонамі і стэрэатыпамі нацыянальнай культуры, раскрыць зыходную матывацыю і аснову фразеалагізацыі моўных адзінак.

Спіс выкарыстаных крыніц

1 Белова, О. В. Кровь / О. В. Белова // Славянские древности : этнолингвист. словарь : в 5 т. / РАН, Ин-т славяноведения и балканистики ; под общ. ред. Н. И. Толстого. – М., 1999. – Т. 2 : Д– К. – 1999. – С. 677–681.

2 Гудков, Д. Б. До кровавого пота / Д. Б. Гудков // Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий / редкол.: В. Н. Телия (отв. ред.) [и др.]. – 2-е изд. стер. – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2006. – С. 337–338.

3 Ковшова, М. Л. Семантика и прагматика фразеологизмов (лингвокультурологический аспект) : автореф. дис. ... докт. филол. наук : 10.02.19 / М. Л. Ковшова. – М., 2009. – 48 с.

4 Лобач, У. Кроў / У. Лобач // Беларуская міфалогія : энцыкл. слоўнік ; рэдкал.: С. Санько [і інш.]. – Мінск, 2004. – С. 258–260.

5 Глумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы : больш за 65000 слоў / Нац. акад. навук, Ін-т мовазнаўства ; [І. М. Бунчук і інш.] ; пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. – 4-е выд. – Мінск : Беларус. Энцыкл., 2005. – 784 с.

6 The Penguin concise English dictionary / compiled by G. N. Garmonsway with Jacqueline Simpson. – London : Claremont Books, 1995. – 842 p.